

REFUGI DE LA PLAÇA DEL MERCADAL. DISTRICTE DE SANT ANDREU. BARCELONA.

Mireia Crespo Selfa

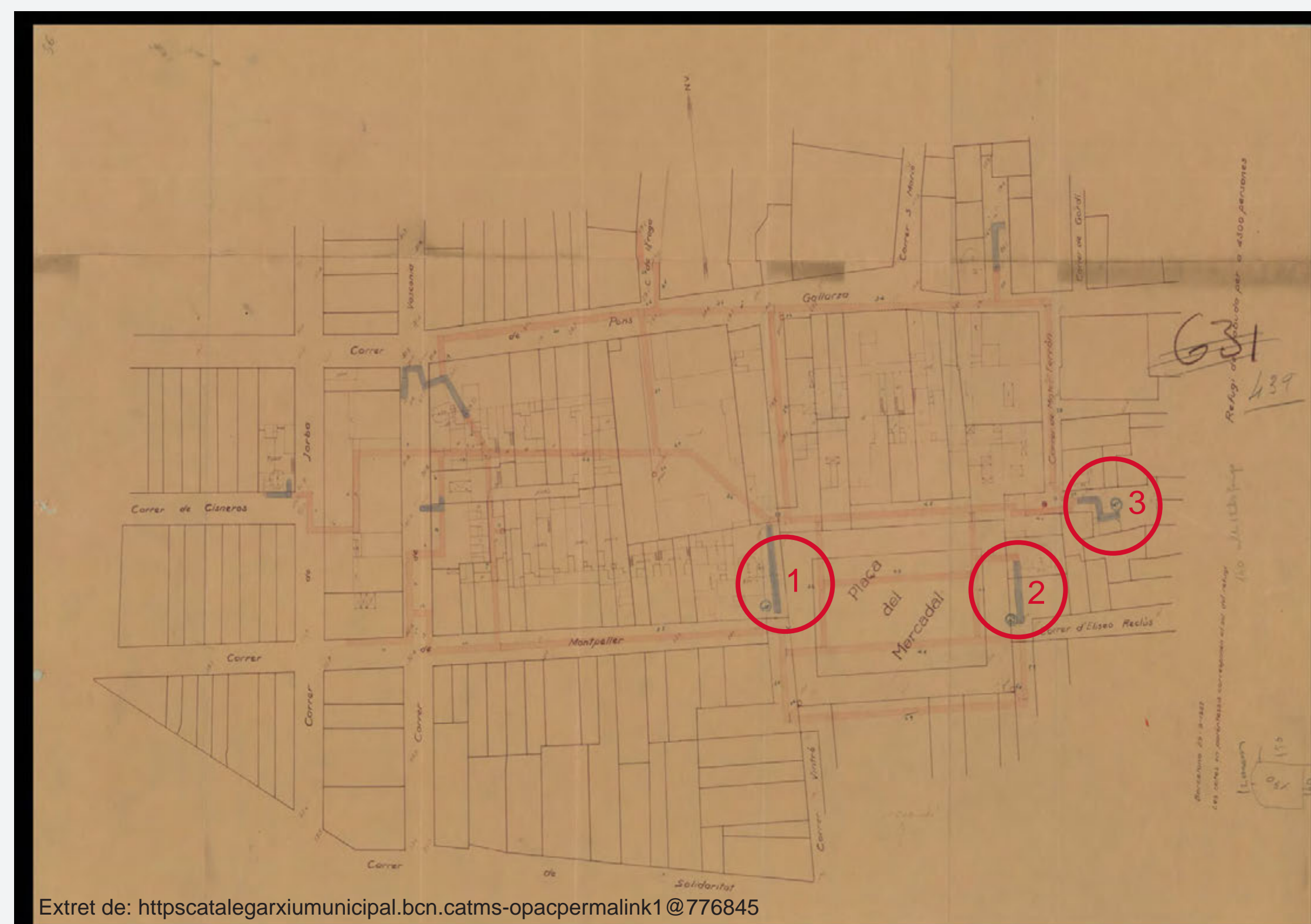
Òscar Varas Ranz

Entre els anys 2019 i 2021, es realitzaren els treballs de control arqueològic de la intervenció a la plaça del Mercadal, localitzant-se dos accessos a un refugi conegut a nivell documental com al número 439.

Aquest refugi està inclòs dins dels 1.300 refugis censats el juliol de 1938 per la JLDPB, i en aquest cas es conserven els plànols originals del projecte constructiu, rebent la numeració 439/631. Estem davant d'un dels refugis més grans i extensos dels projectats durant la Guerra Civil a la ciutat, ja que permetria acollir fins a 4.300 persones. La data del projecte del refugi és del 29 de setembre de 1937.

Al cens de refugis consta un expedient unificat dels refugis 439 i 631, els quals sembla que es van iniciar per separat (o bé ja existien elements) i es va optar per fer un únic projecte que pretenia lligar les galeries en una zona extensa del barri de Sant Andreu, entre el carrer Gran de Sant Andreu, el carrer de Pons i Gallarza, el carrer de Jorba i el carrer de Montpeller, tot incloent la plaça del Mercadal, espai on es localitza l'actual intervenció. Semblen reflectir-s'hi 8 accessos:

- carrer Vintró/ pl. Mercadal (1). Localitzat a la fase de l'any 2020 – 2021
- carrer del Mercat (antic Eliseo Reclús)/ pl. Mercadal (2). Localitzat a la fase de l'any 2019.
- carrer Arc del Mercat (3). Localitzat al final del tram documentat a la fase de l'any 2019.
- carrer Cerdà (sense numeració)
- carrer Bascònia/Pons i Gallarza (sense numeració)
- carrer Cardenal Cisneros (sense numeració)
- carrer Montpeller/Jorba (sense numeració)
- carrer Fraga (sense numeració)

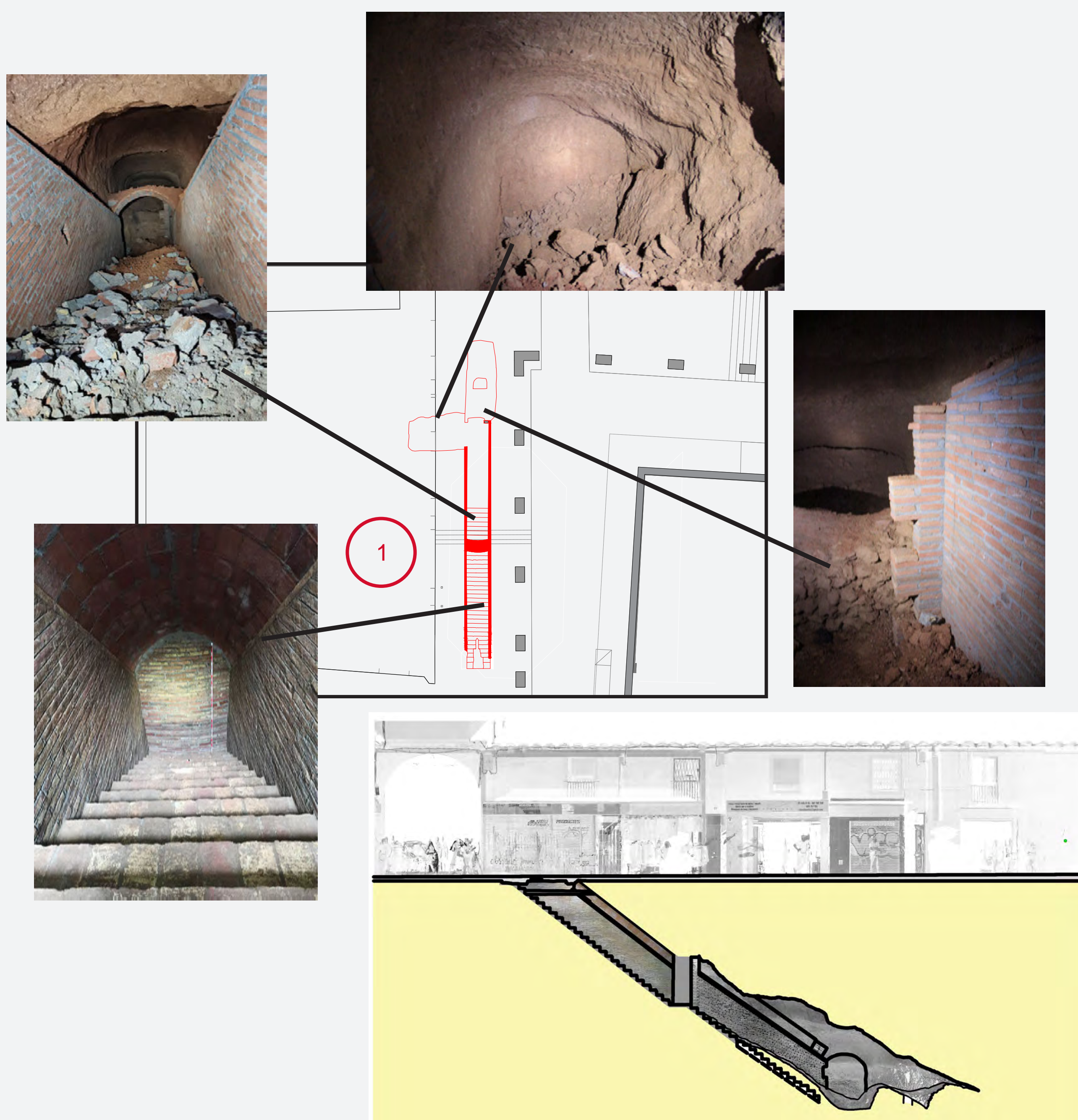


Extret de: <https://cat.garxiumunicipal.bcn.cat/ms-opacpermalink1@776845>

L'accés número 1, el qual es correspon amb l'excavació d'una mina a les argiles naturals amb angle descendent, que al llarg del seus 7 primers metres presenta esglaons obrats amb maó lligats amb ciment, a sobre dels quals s'assenen els murs laterals, que folren les parets i descarreguen el pes de la volta també de maó lligat amb ciment.

A partir d'aquest punt es conserva l'inici d'una galeria que giraria cap a l'oest en angle recte, però tant aquesta galeria com la central no es van arribar a acabar, podent-se observar al sostre del túnel d'argila les marques d'eines amb que es va anar construint.

Passat aquest angle, s'obria un altre espai, que tant podria ser la continuació de la galeria principal com l'obertura d'una sala, també inacabada. Al seu terra, coberta per un amuntegament de nòduls d'argila, es va observar la presència d'un espai subterrani, situat a una cota inferior, amb volta també bastida amb maó massís lligat amb ciment, també inacabat i que no ha resultat accessible per motius de seguretat. Es desconeix si l'amuntegament fou intencionat per tal d'evitar caigudes al fons d'aquesta cavitat o bé són restes de materials resultants dels treballs d'excavació de la galeria, disposats per la seva extracció a l'exterior.



Refugis optimitzats - A 3D model collection by Servei d'Arqueologia de Barcelona (ICUB) (@SABCN) - Sketchfab

Els accessos 2 i 3 del refugi estan connectats i també van ser excavats seguint el sistema constructiu de mina, amb una longitud documentada de 94,88m. L'amplada varia entre 1,40m a l'accés i 1,30m a les galeries inferiors, i una alçada de 2,25m als trams d'escala i 1,90m als passadissos. Està bastit amb murs d'obra amb coberta de volta de canó de maó col·locat a junta correguda, els laterals als passadissos en canvi els maons estan col·locats plans al trencajunt.

Aquest accé, que s'ha dividit en set trams, té una planta irregular seguint soterrament els porxos de la plaça Mercadal. El tram 1 correspon a l'accés localitzat davant del número 39-40 de la plaça Mercadal té un total de 51 esglaons amb un desnivell total respecte la cota del carrer de 12,10m. Una vegada arribat al tapiat, i seguint el protocol del Servei d'Arqueologia i la Unitat de Subsòl dels Mossos d'Esquadra, aquest últims van supervisar l'obertura, van comprovar els nivells de gasos, i van entrar al interior del refugi per controlar les condicions de seguretat. Van comprovar el mal estat de conservació dels trams 3 i 4, i només vam poder entrar al seu interior amb el seu acompanyament.

El tram 4 es bifurcava en el tram 4A amb un angle de 90° cap a l'oest i el tram 4B amb el mateix angle cap a l'oest. Al tram 4A només i va poder accedir la Unitat de Subsòl dels Mossos d'Esquadra, i van observar que aquest tram no estava obrat i acabava a 8m. Al tram 4B es va poder observar una petita habitació on deuria estar ubicat el generador elèctric.

Al tram 5 és un passadís llarg de 24m on es conservava a la volta la instal·lació elèctrica. A la paret nord d'aquest tram s'ha documentat un petit habitacle de 1,75m2 que podria haver funcionat com a latrina. A l'entrada hi havia una pica i tot l'espai estava enluite amb ciment i pintat amb pintura de color gris. A l'est de la latrina hi havia un espai a la paret nord sense obrar i on es veia que es preparava la continuació del refugi, aproximadament sota el carrer de Mateu Ferran, segons el previst al projecte d'obra.

A continuació hi trobem els trams d'escaleres que pujaven vers l'accés que hi ha al carrer de l'Arc del mercat. A l'últim tram hi trobem un nou tapiat de l'accés com el que hi havia entre els tram 1 i 2. No s'han visualitzat els últims esglaons fins l'accés al carrer de l'Arc del Mercat. Aquest tram conservava fins i tot la fusta dels passamans a banda i banda.

